

הגורמים התרבותיים-איתניים והשפעתם על ההערכה העצמית אצל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית

(תמצית מחקר השוואתי בין משפחות מהמגזר הבדואי בישראל לבין משפחות מסנט פטרבורג ברוסיה)

בדיע אלקשאעלה* סלים אבו גאבר**

תקציר

תהליך השיקום הסוציאלי והרפואי שעוברים ילדים בעלי עיכוב בהתפתחות המנטלית הוא תהליך רב-צדדי ומורכב. הצלחתו של תהליך זה כרוכה בלמידת ההערכה העצמית של אותם ילדים. תוצאות של מחקרים פסיכולוגים רבים בעולם מעידים על קשר בין התרבות לבין אישיותו של האדם. המחקרים מראים שלתרבות השפעה גדולה על התפתחות האישיות, כלומר ההיסטוריה והתרבות בונים את התודעה העצמית של האדם. המחקר הזה מתייחס לשתי תרבויות שונות, התרבות הרוסית והתרבות הבדואית. המטרה היא לבדוק השפעת עמדות ההורים וסגנון החינוך המשפחתי על ההערכה העצמית של ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית ושל ילדים שהתפתחותם נורמטיבית בשתי תרבות שונות.

החברה הבדואית בישראל

מאז ומתמיד שימשה החברה הבדואית מוקד התעניינות ומשיכה בעבור חוקרים וסופרים, ורבים מהם הוקסמו ממנה. לא ייפלא אפוא שגם כיום נחשבת החברה הבדואית למעבדה אנושית הראויה לתיאור ולמחקר (בן-דוד ושוחט, 2000).

בשנים האחרונות עוברים הבדואים שינויים מרחיקי לכת בכל תחומי החיים. עם זאת, החברה הבדואית ממשיכה לשמר נורמות וערכים עתיקי-יומין, והזהות הבדואית אינה מיטשטשת על אף השפעתם של גורמי מודרניזציה, בעיקר טכנולוגיה ועיור. החברה הבדואית של ראשית המאה ה-21 משלבת בין המורשת המסורתית לאורח-חיים מודרני ועכשווי. (בן-דוד ושוחט, 2000).

המשפחה הבדואית נגב חיה בפשטות ובצניעות ובתנאי קיום קשים. בדרך-כלל מורכבת המשפחה מאב, אם, סבא וסבתא, ובהרבה מקרים אף מאישה שנייה, שלישית ורביעית וממספר רב של ילדים. סביבת הקיום של המשפחה היא דלה מאוד ומספקת מעט מהצרכים הבסיסיים והחיוניים לאדם.

ראש התמחות חינוך מיוחד – מגזר בדואי במכללת קיי.

** ראש תוכנית בית ספר יסודי במגזר הבדואי וראש המרכז לחקר הוראת השפה הערבית ע"ש ד"ר אבראהים סעדי ז"ל במכללת קיי ומרצה באקדמיית אלקאסמי.

אופיו של הבדואי הטיפוסי הוא צנוע וסובלני, והוא מייחס חשיבות עליונה לערך הכבוד. "בחברה הבדואית יש אומנם השפעה למצבו החומרי של האדם, אך הסטטוס החברתי נקבע על-ידי הייחוס של הפרט, שמרכיביו הם הכבוד והגאווה." (בן-דוד ושוחט 2000).

הכבוד הוא תוצר של כוח ושליטה, ולכן גם ערכים אלו מקבלים חשיבות בחברה הבדואית. התפיסה הזאת משתקפת בתפקיד הגבר במשפחה הבדואית: הגבר הוא ראש המשפחה והאחראי העיקרי עליה.

תהליך הסוציאליזציה של הילד הבדואי מושפע מכמה גורמים, בהם ריבוי הילדים במשפחה, העוני, ההתנגשות בין המסורת למודרניזציה, היוצרת קשיים בהשתלבות המשפחה הבדואית במערכות החיים העכשוויות ומדגישה את הפער בין אורח החיים המסורתי לבין המודרניזציה; המדבר ומזג האוויר החם והיבש, הניתוק ממים ומחשמל בכמה ממקומות היישוב, יריבות פנים-משפחתית ובין חמולות, אמונת המשפחה הבדואית בדרווישים וכמובן – נקמת הדם.

הערכה עצמית וילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית

ההערכה העצמית היא גורם רב-חשיבות בהתפתחות האישיות (אנאנייב, 1980, בלובקרינה, 2001, קון, 1984, סטולינה, 1983, סקלובה, 1981, צ'סנוקוב, 1977 ואחרים). מחקרים רבים מצביעים על קשר בין הבעיות הפסיכולוגיות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים לבין הסביבה שהם חיים בה. הקשר הזה יכול להוביל להערכה עצמית לקויה. מחקרים קליניים שנערכו בנושא התנהגות הילדים מעוכבי התפתחות מנטלית מצביעים על הפרעה בהתפתחות האישיות שנובעת מגורמים ביולוגיים וסוציולוגיים (ויגוצקי, 1960, לובובסקי, 1981, לבידינסקי, 1985, ביוזייר, 1982, רובינשטיין, 1970, זקרובה, 1993).

פרופ' אנאנייב (1980), מייסד הפקולטה לפסיכולוגיה באוניברסיטת סנט פטרסבורג, מציין שהיבט ההערכה העצמית הוא היבט מורכב ומסובך, והוא משמש לילד כמעין כלי לוויסות התנהגותו. חוקרים קליניים והתפתחותיים נוהגים לחלק את ההערכה העצמית לשלושה מרכיבים: המרכיב הקוגניטיבי, הקומוניקטיבי והתנהגותי. תוצאות מחקרים בנושא מצביעות על השפעת ההורות וסגנונות החינוך המשפחתי על עיצוב וטיפוח ההערכה העצמית אצל ילדים (ליפקין, 1976, סאפינה, 2003, סבינקה, 1972, אלקונין, 1971, אריקסון, 1971).

תהליך הסוציאליזציה מורכב מכמה גורמים אתנו-פסיכולוגיים: תרבות, דת, מורשת ומנהגים. מחקרים רבים נעשו על הזיקה בין ההערכה העצמית לבין סגנונות ההורות ואופן הבנת ההורים את הילד והם מדגישים את חשיבותה. הספרות הקלינית נוהגת לתאר הורים בעלי קשיים חמורים בתפקוד ההורי כחסרי אמפתיה כלפי ילדיהם (וארגה, 1985, סטולינה, 1983, הופמן, 1982).

נושא ההערכה העצמית אצל ילדים העיר את תשומת לבם של פסיכולוגים וחוקרים רבים (גיימס, 1922, אנאניב, 1980, וליצקס, 1989, פידוטובה, 1985, גיבנירייטר, 1981, סקלובה, 1981, סטולינה, 1985, צ'סנוקוב, 1977 ואחרים). בילובירקינה (2001) מציינת שלהערכה העצמית השפעה רבת-חשיבות על התנהגות הילדים. חוקרים אחרים כתבו על התרבות והמנהגים ועל הגורמים האתניים ומידת השפעתם על התפתחות האישיות של הילד (קול, 1977, קופרסמית וברנס, 1986). רוג'רס ראה בנטייה למימוש נטייה טבעית של האדם, והיא מניעה אותו לעבר התפתחות ומימוש עצמי, ומתאימה אליה את שאר צרכיו ורצונותיו. הנטייה למימוש מתקיימת גם כאשר האדם אינו מבחין בבירור בין הפעולות שמקדמות את התפתחותו והפעולות שמעכבות אותה. לפיכך, הפרט הוא המוכשר ביותר להגדיר מהו כיוון השינוי הרצוי לו. תפקיד המטפל אינו לנתח את ההיסטוריה של המטופל, אלא לשמש אוזן קשבת לבעיותיו.

רבים מהמחקרים על הורות ועל סגנונות החינוך המשפחתי בדקו את הקשר בין עמדות ההורים לבין התנהגות הילדים והערכתם העצמית (זקרובה, 1981, ליצ'קו, 1986, אידמילר, 2000, יוסטיצקי, 1992, ממיצ'וק, 1995, הופמן, 1992 ואחרים). לעמדות ההורים ולשיטות החינוך המשפחתי תפקיד משמעותי בסיפוק צורכי הילד ובתהליך הסוציאליזציה והתפתחות האישיות שלו (ברודישקינה ובבקינה, נישירוט, 1978, טישנקה, 1979, ולנטינס, 1986). הקשרים המשפחתיים נחלקים לשלושה סוגים: קשר קוגניטיבי, קשר רגשי וקשר התנהגותי. הוכח שהקשר הרגשי ממלא תפקיד חשוב ביחסי הורה-ילד (בודלב, 1977, סטולינה, 1983). בספרות הפסיכולוגית הודגש הקשר בין סגנונות הורות והיחסים בתוך המשפחה לבין עיצוב אישיות הילד (Adler, 2002, Allport, 1998, Stagner, 1985), וארגה, 1985, לנגמור, 1984, מטיצ'וק, 1992, שיפירה וביללה, 1994, קלימוב, 1969, מרלין, 1986, גברילובה, 1988).

הגורמים האתניים והתרבותיים עמדו במרכז מחקרים רבים בתחום מדעי הרוח והחברה, הפסיכולוגיה והסוציולוגיה (Mead, 1953, Beer and Duijker, 1960, Lexinson, 1986, Kaucokohn, 1951, Herskovits, 1967, לוי שטראוס, 1980, וידי סולימן, 1997, וחיב, 1996, אלמגרשי, 2000, דוגרובה, 1987 ואחרים). הפסיכולוגיה הרוסית התעניינה באתנו-פסיכולוגיה החל משנות השישים, וחוקרים רבים חקרו את מידת ההשפעה של הגורמים האתניים על התנהגות הילד והתפתחותו (ברונייב, 1969, בלתונוב, 1990, בוציבות, 1993, סטפינינקו, 1999, ויגוצקי, 1960). מחקרים השוואתיים מוכיחים שלגורמים האתניים ישנה השפעה על התפתחות האישיות אצל ילדים (קון, 1987, ברשטס, 1988, זהראן, 1988 ואחרים).

נושא ההערכה העצמית אצל ילדים בעלי צרכים מיוחדים עניין חוקרים ופסיכולוגים ופדגוגים רבים בכמה מדינות (דה-גריף וויגוצקי, 1983, לאונרדי, 1993, רובינשטיין, 1970, בריכאג'אן, 1984, תרשיכינה, 1997 ואחרים). בספרות הקלינית נמצא שההערכה העצמית של ילדים בעלי צרכים מיוחדים אינה אדקוויטית בהשוואה לילדים נורמטיביים (דה-גריף וויגוצקי, 1983, רובינשטיין, 1979, ליונארדי, 1993, בריכאג'אן, 1984). ויגוצקי (1983) מדגיש את המשמעות של דימוי עצמי גבוה אצל ילדים בעלי פיגור שכלי ורואה בה סימן להערכה נמוכה מצד החברה והסביבה שהילדים חיים בה.

רובינשטיין (1979) מצביעה על דימוי עצמי לא אדקוויטי אצל ילדים בעלי צרכים מיוחדים על רקע תסכולים וכשלונות בחיי היום-יום שלהם. חוסר הבשלות באישיות הילדים לקויי הלמידה משפיע לרעה על הערכתם העצמית (בריכאג'אן, 1984, ממיצ'וק, 1997, תרשיכינה, 1997, לאונרדי, 1993).

מטרת המחקר

מטרת המחקר היא להשוות בין השפעת סגנונות ההורות ושיטות החינוך המשפחתי על ההערכה העצמית של ילדים שהתפתחותם נורמטיבית ושל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בשתי קבוצות מתרבויות שונות: בחברה הבדואית והרוסית.

משימות המחקר

1. ניתוח ההערכה העצמית אצל ילדים נורמטיביים וילדים בעלי פיגור שכלי קל בשתי הקבוצות.
2. ניתוח ההערכה העצמית אצל ילדים נורמטיביים וילדים בעלי לקות למידה בשתי הקבוצות.
3. ניתוח היחס ההורי וסגנונות ההורות והחינוך המשפחתי לילדים נורמטיביים וילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.
4. ניתוח השפעת היחס ההורי וסגנונות ההורות והחינוך המשפחתי על עיצוב ההערכה העצמית אצל ילדים נורמטיביים וילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בשתי הקבוצות.
5. ניתוח הקשר בין היחס ההורי וסגנונות ההורות והחינוך המשפחתי לבין ההערכה העצמית אצל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.
6. פיתוח המלצות בטיפול הפסיכולוגי כדי לפתח הערכה עצמית אדקוויטית אצל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.

יעד המחקר

תלמידים בגיל 8-11 מעוכבי התפתחות מנטאלית, פיגור קל ולקויות למידה ספיציפיות, שלומדים במסגרות החינוך המיוחד במגזר הבדואי בעיר רהט בישראל ובעיר סנט פטרסבורג ברוסיה, וילדים שהתפתחותם נורמטיבית הלומדים בבתי ספר רגילים.

נושא המחקר

תכונות הדימוי העצמי, הן מבחינת רמה והן מבחינת מבנה; היחס ההורי, סגנונות הורות, סוגי החינוך המשפחתי לילדים נורמטיביים וילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בשתי הקבוצות בנות התרבויות השונות: משפחות מהמגזר הבדואי ומרוסיה.

כלי המחקר:

1. שאלון הבודק סגנונות חינוך משפחתי.
2. מבחן דימבו-רובינשטיין להערכת הדימוי העצמי אצל ילדים. מבחן השלכתי שהילד מעריך את עצמו באמצעות סולמות הערכה. בנוי מחמישה סולמות: סולם האושר, השכל, החיצוניות, האופי. הילד מסמן את עצמו על הסולם.
3. ציורים, מבחנים השלכתיים.

הנחות המחקר

- בהשוואה לילדים שהתפתחותם נורמטיבית, לילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית הפרעה במרכיבי ההערכה העצמית, הן מבחינת רמה והן מבחינת מבנה.
- בשתי הקבוצות (המגזר הבדואי ורוסיה) קיים שוני בין אופן ההערכה של ההורים את המאפיינים האינטלקטואליים, הקומוניקטיביים והאמוציונליים של הילדים הנורמטיביים לבין אופן ההערכה של אותם מאפיינים בילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.
- היחס ההורי וסגנונות החינוך המשפחתי משפיעים השפעה כבדת-משקל על בניית ההערכה העצמית אצל ילדים בכלל, ואצל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בפרט, ולגורמים האתנו-פסיכולוגיים ישנה השפעה רבה על תהליכים אלו, והם יכולים לאפיין את ההערכה העצמית מבחינת רמה ואיכות.

תוצאות המחקר

תוצאות המחקר מראות שילדים נורמטיביים בשתי הקבוצות מעריכים את עצמם במידה תואמת מבחינה קוגניטיבית, רגשית וקומוניקטיבית. הילדים הנורמטיביים שחיים ברוסיה נוטים להעריך את עצמם באופן גבוה יותר מילדים שחיים במגזר הבדואי בישראל. נמצא ש-40% מהילדים הרוסים מעריכים את עצמם באופן גבוה מאוד ו-30% באופן גבוה. לעומתם, 25% מהילדים הבדואים מעריכים את עצמם באופן גבוה מאוד ו-20% באופן גבוה. נמצא שההערכה העצמית של הילדים לקויי הלמידה היא גבוהה בשתי הקבוצות. הממצא הזה מעיד על דימוי עצמי לא אדקוטי והוא יכול להצביע על הערכה נמוכה מצד החברה והסביבה (ויגוצקי, 1983).

הילדים לקויי הלמידה שחיים ברוסיה נוטים לייחס הערכה גבוהה יותר ליכולותיהם בהשוואה לילדים לקויי למידה שחיים במגזר הבדואי בישראל. נמצא ש-60% מהילדים לקויי הלמידה הרוסים מעריכים עצמם באופן גבוה מאוד ו-30% באופן גבוה, לעומת ילדים בדואים ש-40% מהם מעריכים עצמם גבוה מאוד ו-30% באופן גבוה.

ילדים בעלי פיגור שכלי קל משתי הקבוצות מעריכים את עצמם באופן גבוה ביותר בהשוואה לילדים לקויי למידה ונורמטיביים. זהו דימוי עצמי לא תואם, והוא יכול להצביע על הערכה נמוכה מצד החברה (ויגוצקי). נמצא ש-80% מהילדים הרוסים שסובלים מפיגור קל מעריכים עצמם באופן גבוה מאוד ו-15% באופן גבוה, בקרב הילדים הבדואים, 40% מהם מעריכים עצמם באופן גבוה מאוד ו-30% באופן גבוה.

נמצא שהדימוי העצמי אצל ילדים בעלי צרכים מיוחדים אינו אדקוטי (כלומר גבוה מאוד), הן בקבוצה הבדואית והן בקבוצה הרוסית. לדברי ויגוצקי, הממצא יכול להצביע על קומפנסציה אצל ילדים אלה בשל הערכה פחותה מצד הסביבה.

בסך הכול, הערכה עצמית גבוהה מאוד ודימוי עצמי לא אדקוטי נמצאו באחוזים גבוהים יותר בקרב הילדים בעלי הצרכים המיוחדים מאשר בקרב הילדים הנורמטיביים.

בקבוצת הילדים הרוסים נמצא ש-80% מהילדים בגיל 8–10 העריכו את עצמם באופן לא אדקוטי, ו-50% בגיל 10–11. בקבוצת הילדים הבדואים רואים ש-60% מהילדים בגיל 8–9 העריכו את עצמם באופן לא אדקוטי; 50% בגיל 9–10 ו-40% בגיל 10–11.

ההורים הרוסים מעריכים היטב את ילדיהם הנורמטיביים בצד השכלי, הצד החברתי והצד האישיותי. ממצא זה לא נראה במשפחות הבדואיות.

ההורים בחברה הבדואית נוטים להעריך את ילדיהם בעלי הצרכים המיוחדים באופן נמוך, לעומת החברה הרוסית שמעריכה את הילדים בעלי הצרכים המיוחדים באופן גבוה יותר.

ההורים הבדואים מעריכים פחות את היכולת הקוגניטיבית והקומוניקטיבית של ילדיהם, בעיקר במשפחות לילדים בעלי צרכים מיוחדים.

ההורים במגזר הבדואי נוטים להעריך את הצד החיצוני ואת צד האושר גבוה יותר מאת שאר צדי הדימוי העצמי. לעומת זאת, הערכתם את הצד השכלי והחברתי היא שלילית. התעלמות המשפחה הבדואית מצורכי הילד משפיעה לרעה על התפתחות הדימוי העצמי. החברה הבדואית נוטה לתסכל את הילדים בעלי הצרכים המיוחדים בהשוואה לחברה הרוסית, והתוצאה היא הנמכת ההערכה העצמית.

מראיונות עם משפחות בדואיות לילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית, בעיקר לילדים הלוקים בפיגור, נמצא שהילד בעל הצרכים המיוחדים נתפס מיותר. המחויבות לטיפול בו היא פועל יוצא של אמונתם הדתית, שלפיה ה"מיוחד" משמש מעין מבחן מאלוהים ועליהם להתמודד אתו בהצלחה. זאת ועוד, מקובלת התפיסה שהילד בעל הצרכים המיוחדים מטיל סטיגמה על המשפחה, והיא עלולה להשפיע לרעה על המשפחה ועל מעמדה בתוך המשפחה הגדולה (החמולה) ובין יתר המשפחות. התופעה הזאת לא נראתה בחברה הרוסית.

המחקר מראה שהצד השכלי בהערכה העצמית הוא צד חשוב בעבור ילדים נורמטיביים בשתי הקבוצות, ויש קשר חיובי לצד הבריאותי ולהערכה העצמית הכללית. לעומת זאת, לילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית חשובים יותר הצד הבריאותי והחיצוני. הילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית במגזר הבדואי מגיבים רק לאספקטים החיוביים בהערכה העצמית.

לפי מבחן "איידימיליר", במשפחות בדואיות לילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בלטו סגנונות חינוך שהתאפיינו במינימום עונשים, הצבת הילד במרכז, מיעוט באיסורים, הדגשת חשיבות הקשר עם הילד וחוסר ביטחון הורי. לעומת זאת במשפחות לילדים נורמטיביים בלטו סגנונות חינוך אחרים שבהם הילד לא הוצב במרכז, הועלו דרישות רבות מהילד, הוטלו עונשים ונמצא חוסר בסיפוק הצרכים.

לפי מבחן "איידימיליר" במשפחות רוסיות לילדים בעלי צרכים מיוחדים בלטו סגנונות חינוך שמאפייניהם: הצבת הילד במרכז, סיפוק צרכים, מיעוט בעונשים ופחד מאובדן הילד. במשפחות לילדים נורמטיביים בלטו המאפיינים: סיפוק צרכים, מיעוט עונשים, איסורים ודרישות, הצבת הילד במרכז וחוסר ביטחון הורי.

מסקנות

במחקר נמצאה הפרעה במרכיבי ההערכה העצמית אצל ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בהשוואה לילדים נורמטיביים, הן מבחינת רמה והן מבחינת מבנה.

בקבוצת הילדים הנורמטיביים נמצא שככל שגיל הילדים עולה, כך הם מפתחים טנדנציה להנמכה בהערכה העצמית בכל מרכיביה: הקוגניטיבי, הרגשי והקומוניקטיבי.

ההורים בחברה הבדואית נוטים להפחית בהערכת הצד האינטלקטואלי והקומוניקטיבי בילדיהם בהשוואה להורים הרוסים, בייחוד בקרב הורים לילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.

הורים במשפחות רוסיות מעריכים היטב את הצדדים הרגשיים והמוטיבציוניים הן של ילדים נורמטיביים והן של ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית, הערכה מסוג זה לא נמצאה במגזר הבדואי.

במשפחות הבדואיות שלטת הגישה הסמכותית והכוחנית. נמצא שההורים הטילו איסורים ועונשים רבים הן על ילדים נורמטיביים והן על ילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית.

בחברה הרוסית משפחות הילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית נוהגות בסלחנות, מתמקדות בצורכי הילד, ומגבירות את הבקרה עליו, ובכך משפיעות לרעה על התפתחות העצמאות שלו.

סגנונות ההורות בחברה הבדואית שמאפייניהם "ציפיות גבוהות מהילד" ו"דחייה רגשית" **מנמיכות את ההערכה העצמית**. בחברה הרוסית נמצא קשר חיובי בין סגנון "הצבת הילד במרכז" לבין ההערכה העצמית של הילד בעיקר בצדדים כמו הצד השכלי. לעומת זאת, בצד הבריאותי נמצא קשר שלילי.

לפיכך, העבודה הפסיכולוגית הטיפולית עם המשפחה היא גישת הטיפול הטובה ביותר כדי לשפר את ההערכה העצמית של הילדים בכלל ושל הילדים מעוכבי התפתחות מנטאלית בפרט.

תחום הפסיכולוגיה במערכת החינוך במגזר הבדואי הנו מהמופקרים והמוזנחים במגזר. מחקר זה ישמש מעין פריצת דרך, ויש לקוות שהוא יעודד מחקרים עתידיים ויתרום להתפתחות התחום.

מקורות

- אלקשאעלה, ב' (2006). *השפעת החינוך המשפחתי על ההערכה העצמית אצל ילדים בעלי צרכים מיוחדים*, עבודת דוקטור. אוניברסיטת סנט- פטרסבורג, סנט פטרסבורג .
- בן-דוד י' ושוחט מ' (2000). *המורשת התרבותית של הבדואים בנגב*. ירושלים: רשות החינוך לבדואים בנגב.
- ויגוצקי ל' (1935) *התפתחות שכלית אצל ילדים במהלך הלמידה*. מוסקבה .
- Ананьев Б. Г. (1935). *Психология педагогической оценки*. Ленинград.
- Ананьев Б. Г. (1980). *Избранные психологические труды*. В2 т. Т. 1. Москва.
- Ананьев Б. Г. (1968). *Человек как предмет познания*. Ленинград.
- Бороздина Л. В. (1992). Что такое самооценка? *Психологический журнал*. – , № 4. Т.13. Москва.
- Выготский Л. С. (1936). *Диагностика развития и педагогическая клиника трудного детства*. Москва.
- Выготский Л. С. (1960). *Развитие высших психологических функций*. Москва.: АПН РСФСР.
- Выготский Л. С. (1935). *Умственное развитие детей в процессе обучения*. Москва. Лебединский В. В. (1985). *Нарушения психического развития у детей*. Москва.
- Лубовский В. И. (1971). Общие и специальные закономерности развития психики аномальных детей. *Дефектология*. № 6. Москва.
- Певзнер М. С. (1959). *Дети-олигофрены*. Ленинград.
- Рубинштейн С. Л. (1959). *Принципы и пути развития психологии*. Москва.: АН СССР.
- Рубинштейн С. Я. (1970). *Психология умственно-отсталого школьника*. Москва.

**Cultural-ethnic factors and their influence on self-evaluation
of children with mental development delay**

(Summary of a comparative study between the
Beduin sector in Israel and St. Petersburg in Russia)

Badee' Al-Qasha'leh and Salim Abu Jaber

The social and medical rehabilitation process that children with mental development delay is multi-dimensional and complex. Its success is connected to the of those children. The findings of many psychological studies indicate the connection between culture and the character of the individual. Studies show that culture has a great influence on the personal development. That is, history and culture build self-awareness. This study consider two different cultures, the Russian and the Beduin culture. The objective is to examine the influence of parents' attitudes and family education style on self-esteem of children with mental development delay and children whose development is normative in these cultures.